

Poliittinen metafora suomi–venäjä-käännöksissä: Kognitiivinen lähestymistapa

Alexandra Belikova
Itä-Suomen yliopisto, Joensuu
Venäjän kieli ja kääntäminen

Abstract

Cognitive view of metaphor can be of great use for translation studies inasmuch as it provides new convincing explanations for a wide range of metaphor translations found in political discourse, e.g. accounting for replacement or omission of the original image in the target text in terms of cognitive conflict. This paper interprets the process of rendering metaphors in a translation as a complex cognitive activity which is determined by both structures of source and target languages and a strategy of foreignization or domestication (semi-)deliberately chosen by translator. It is supposed that a set of various kinds of metaphor translations constitutes a continuous scale within the poles of domestication and foreignization and a large number of intermediate cases. The body of evidence used in the article for establishing the continuum is taken from the parallel Finnish-Russian corpus of newspaper texts.

Avainsanat: metaforien kääntäminen, suomi–venäjä kääntäminen, kotouttaminen, vieraannuttaminen

1 Taustaa

Käännöstieteen tutkijat sekä itse kääntäjät ovat havainneet, että metaforailmaukset ovat hankalia kääntää. Vaikeus selittyy sillä, että kognitiiviset mallit ja käsittemetaforat vaihtelevat kielestä toiseen. Ne voivat olla samoja tai aivan erilaisia eri kielissä. Metaforisissa ilmauksissa heijastuu koko ihmiskunnan yhteinen kokemus, kunkin kielellisen maailman kuvan ainutlaatuisuus, kulttuurien erilaisuus sekä kirjoittajan luovuus ja persoonallisuus. Newmarkin (1981) mukaan metaforat voivat olla universaalisia, kulttuurispesifejä ja teki-jäspesifejä ja niiden kielentämisessä eri kielissä hyödynnetään erilaisia leksikaalisia ja syntaktisia keinoja.

Metaforan kääntämiskeinoja käsittelevissä tutkimuksissa mainitaan mm.:

- **reproduktio** eli alkuperäistekstin metaforisen kuvan suora siirtyminen joko selityksi-neen tai ilman,
- **substituutio**, kun lähdekielen metaforan kuva muutetaan toiseksi kuvaksi,
- lähdekielen kuvan **korvaus** käännöstekstissä *kuin*-vertausrakenteella, johon voi liittyä myös selitys,

- **parafrasi** eli alkuperäisen metaforan merkityksen suorasanainen selittäminen,
- **poisto**, kun metaforailmaus jätetään kokonaan käännöksestä pois, jos sillä ei ole olennaista merkitystä tekstin kokonaisuuden kannalta.

Näihin käännösmenetelmiin on vedottu sekä preskriptiivisissä (esim. Newmark 1981) että deskriptiivisissä (esim. van den Broeck 1981) tutkimuksissa.

2 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa pyritään vastaamaan kahteen pääkysymykseen.

Ensinnäkin, mitä kääntämiskeinoja kääntäjä käyttää poliittisen metaforan välittämiseksi? Vastaus tähän kysymykseen auttaa määrittelemään vaikeasti välitettävien ainesten kääntämiskeinot sekä testaamaan olemassa olevien kääntämiskeinojen luokittelujen selittävää voimaa kognitiivisen metaforateorian valossa. Kognitiivinen metaforateoria näyttää vähitellen juurtuvan käännöstieteellisiin tutkimuksiin (Schäffner 2004: 1257) ja tämäntyypisiä tutkimuksia on tehty viime aikoina lisää, ks. esim. (Al-Hasnawi 2007; Iranmanesh 2010; Mandelblit 1995; Schäffner 2004).

Toiseksi tutkimuksessa analysoidaan, miten kääntäjien ratkaisut suhteutuvat kotouttavaan ja vieraannuttavaan käännösstrategiaan? Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, voidaanko käännösratkaisut sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa ääripäässä käännösratkaisuna on kotouttaminen ja toisessa vieraannuttaminen.¹ Tätä varten on kehitettävä menetelmä, jolla voidaan arvioida metaforien käännösratkaisuja. Alustavan analyysin mukaan näyttäisi siltä, että metaforailmausten käännösratkaisut muodostavat kotouttaminen/vieraannuttaminen-jatkumon, jossa valtaosa ratkaisuista jää jatkumon ääripäiden väliin. Alempana esitettävää muutaman esimerkin analyysia voisi pitää ensimmäisenä askeleena jatkumon rakentamiseen.

On otettava huomioon, että metaforisten ilmausten kääntäminen riippuu myös siitä, missä määrin käännettävä metafora on konventionaalinen tai innovatiivinen (kreatiivinen). Äärimmäisen konventionaalisia, usein läpinäkymättömiä, metaforisia idiomeja – *dead and buried* metaphor (Goatly 1997: 32–34) – käännetäänkin tavallisesti valmiilla ei-isomorfisella vastineella, joka eroaa sekä kielikuvaltaan että muodoltaan lähdekielisestä ilmauksesta. Esimerkkeinä voidaan mainita suomen *mennä pipariksi* ‘mennä pilalle, epäonnistua’/выйти комом, *päin mäntyä* ‘väärin, huonosti’/из рук вон (плохо); ven. *съест собаку/syödä koira* ‘olla hyvin perillä jostakin’ (kokeneesta ja pätevästä ihmisestä) tai *перемыть косточки/pestä jonkin luut* ‘keskustella jostakusta pitkään ja ilkeästi’. Näillä ilmauksilla on tietyt käännösvastineet, jotka löytyvät tavallisesti kaksikielisistä fraasisanakirjoista, ja joita kääntäessään kääntäjä ei ole vapaa päättämään siitä, kääntääkö hän niitä sanasanaisesti vai kohdekielen omalla idiomilla. Lähde- ja kohdekielen kuvat ovat silloin erilaisia. Toisaalta tekijäspesifien ja innovatiivisten metaforien tapauksessa kääntäjä säilyttää alkuperäisen kuvan muuttumattomana: *История, то есть бессознательная, общая, роевая жизнь человечества ...* (Л. Толстой. Война и мир) – *hive life of mankind/ihmiskunnan yhtei-*

nen laumaelämä. Nämä tapaukset ovat vieraannuttaminen/kotouttaminen-jatkumon ääripäitä. Todellisuudessa vain aktiivisesti käytettäviä ja rakenteeltaan motivoituja ja läpinäkyviä metaforailmauksia käsitellessään kääntäjä voi luonnollisesti valita, kääntääkö niitä kotouttavasti vai vieraannuttavasti. En ole löytänyt aineistostani esimerkkejä radikaalisesta vieraannuttamisesta, jolloin idiomaattinen ilmaus olisi siirretty muuttumattomana kohdekieleen enkä myöskään esimerkkejä radikaalisesta kotouttamisesta, jolloin tekijäspesifi kreaatiivinen metafora olisi muutettu kokonaan toisenlaiseksi.

3 Tutkimusmenetelmä ja aineisto

Metodologisesti tutkimukseni perustuu kognitiiviseen metaforateoriaan. Tämä lähestymistapa mahdollistaa sen, että jo olemassa olevia työkaluja voidaan käyttää uudella tavalla, jossa kääntämistä ei esitetä pelkkänä teknisenä proseduurina vaan käsitejärjestelmän monitahoisena muokausprosessina. Tällainen näkemys metaforasta pohjautuu Lakoffin ja Johnsonin (1980) tutkimukseen, josta uusi tutkimusala – kognitiivinen metaforatutkimus – on kehittynyt (ks. Kövecses 2002). Kognitiivisen metaforateorian mukaan metafora ei ole vain kielen koristus, vaan kognitiivinen instrumentti, jonka avulla ihmisen mieleen rakentuu ympäröivää todellisuutta heijastava käsitejärjestelmä. Käsitteistö perustuu meidän välittömiin fyysisiin (sensomotorisiin) ja kulttuurisiin kokemuksiimme. Metafora on keino ymmärtää abstraktimpi ja vaikeampi asia rakenteeltaan yksinkertaisemman, konkreettisemmän ja opitumman asian avulla.

Esimerkiksi **politiikka** on abstrakti nykyelämämme osa-alue, jonka käsitteellistämiseksi käytetään erilaisia metaforia: POLITIIKKA ON TEATTERIA, POLITIIKKA ON MYRSKYÄ MERELÄ, VALTIO ON LAIVA, POLIITIKKO ON LAIVAN KAPTEENI² jne. Konkreettisten metaforien valikoima voi olla eri kielissä erilainen, esimerkiksi amerikkalaisessa ja venäläisessä poliittisessä diskurssissa käytetään pelimetaforaa, mutta sen kielentäminen tapahtuu useimmiten eri pelien avulla: amerikkalaiseen elämään juurtuneet baseballin kielikuvat eivät toimi venäläisessä poliittisessä tekstissä. Sellaiset kulttuurispesifit metaforiset ilmaukset ovat hankalia kääntää. Mandelblitin (1995) mukaan metaforisia ilmauksia käännettäessä ei pelkästään vaihdeta lähdekielen mielivaltaisia symboleja kohdekielen symboleiksi vaan vaihdetaan myös itse käsitteellistämistapa ja käsitejärjestelmä toiseen. Kääntäjä joutuu siis tekemään ”kognitiivista kääntämistä”. Joskus käy niin, että ”metaforailmausten kuva on projisoitu lähdekielessä eri kokemusalueelta kuin kohdekielessä” (Martikainen 1999: 94). Mandelblit (1995) onnistui kokeissa saamaan selville, että kääntäjä tarvitsee metaforisen ilmauksen käsittelemiseen enemmän aikaa, jos kokemusalueet, joista lähdekielinen ilmaus ja kohdekielinen hyväksyttävä vastaava ilmaus on projisoitu, ovat erilaisia. Tämä seikka osoittaa sen, ettei kääntäjä vaihda leksikaalisia yksiköjä toisiin mekaanisesti, vaan tekee myös kognitiivista uudelleenrakentamista käännettävästä tekstistä.

Tässä tutkimuksessa testataan kognitiivisen lähestymistavan ja korpusmenetelmän soveltamista poliittisen metaforan kääntämiseen ja arvioidaan käännostratkaisuja kotouttamisen ja

vieraannuttamisen näkökulmasta. Analyysissa pyritään suhteuttamaan konkreettisia metaforailmauksia niitä esittäviin käsittemetaforiin ja selvittämään metaforailmausten paikka lähde- ja kohdekielen metaforajärjestelmässä. Samalla hyödynnetään korpusaineistoja (www.ruscorpora.ru – Venäjän kielen kansalliskorpus) ja hakukoneiden (Google, Yandex) avulla Internetistä saatuja käyttöesimerkkejä, joiden perusteella yritetään arvioida, missä määrin metaforailmaukset ovat konventionaalisia ja niitä esittävät käsittemetaforat ovat juurtuneita (vakiintuneita) kumpaankin kulttuuriin.

Tämän kvalitatiivisen pilottianalyysin tavoitteena on käsitellä yksittäisiä metaforailmausten käännösratkaisuja kotouttamisen/vieraannuttamisen kannalta. Tutkimus pyrkii tuomaan uutta Newmarkin (1981) ehdottamiin metaforan käännösmenetelmiin. Tietyt käännöstavat eivät yksiselitteisesti suhteudu kotouttavaan tai vieraannuttavaan strategiaan. Arvioitavana pitäisi tämän suhteen olla konkreettiset käännösratkaisut, koska saman käännösproseduurin (esim. reproduktion) avulla saatu ratkaisu voi eri tapauksissa vaikuttaa lukijasta joko kotouttavalla tai vieraannuttavalla.

Tutkimuksen aineistona on 170 suomenkielistä sanoma- ja aikakauslehtiartikkelia ja niiden venäjännökset. Käännökset on poimittu www.inosmi.ru-sivustolta, joka on erikoistunut ulkomaalaisen lehdistön venäjäntämiseen. Sivustolla julkaistaan etupäässä Venäjä-aiheisia artikkeleita, joissa selostetaan Venäjän ulko- ja sisäpolitiikan tapahtumia ja selitetään niiden syitä.

InoSMI-sivuston käännökset on laitettu tietokantaan, jota täydennetään jatkuvasti uusilla käännöksillä. Sivuston toimituskuntaan kuuluu 10–15 erikielistä ammattikäntäjää, jotka kääntävät ns. suurista kielistä: englannista, saksasta ja espanjasta. Harvinaisempien kielten osalta kääntämiseen saadaan apua tilapäisiltä, mm. suomen kielen kääntäjiltä. Käännettävien artikkelien valinnassa on mukana sekä sivuston toimittajat että itse kääntäjät. InoSMI-sivuston luettelossa on yli 1500 lehtinimikettä, joista 18 on suomenkielisiä: *Helsingin Sanomat*, *Turun Sanomat*, *Suomen Kuvalehti*, *Kaleva*, *Ilkka*, *Keskisuomalainen*, *Maaseudun tulevaisuus*, *Pohjalainen*, *Suomen Tietotoimisto*, *Tiedonantaja*, *Metro*, *Suomenmaa*, *Uutislehti 100*, *Uutispäivä Demari*, *Viikko-Eteenpäin*, *Uusi Suomi*, *Suomen Kuvalehti* ja *Voima*. Vuodesta 2004 saakka suomesta on käännetty yhteensä 170 artikkelia. Kaikki nämä käännökset on koottu laatimaani rinnakkaiskorpukseen, jota on tarkoitus täydentää suomenkielillä sähköisistä ja paperiarkistoista saaduilla alkuperäisartikkeleilla.

Tässä tutkimuksessa otetaan käsiteltäväksi esimerkkejä metaforailmausten käännöksistä ja yritetään sijoittaa ne kotouttavien/vieraannuttavien käännösratkaisujen jatkumolle.

4 Vieraannuttaminen versus kotouttaminen

Tässä osassa yritetään rakentaa jatkumo, jolle kotouttavaa ja vieraannuttavaa strategiaa noudattavat käännösratkaisut voi sijoittaa. Kaikki käännösratkaisut sijoittuvat *vieraannuttaminen/kotouttaminen*-jatkumon ääripäiden väliin. Metaforien käännosten kautta pyritään selvittämään, mitkä ovat kotouttavan ja vieraannuttavan kääntämisen rajat. Mikäli käännösratkaisu ei näytä selvästi kuuluvan jompaankumpaan näistä alueista, se lasketaan kuuluvaksi neutraalialueeseen. Jatkumoalueita oletetaan siis olevan kolme kahden asemesta: **kotouttamisalue**, **neutraalialue** ja **vieraannuttamisalue** (kuva 1).

Kuva 1: Vieraannuttaminen/kotouttaminen-jatkumon alueet.

Vieraannuttavalla käänöksellä tarkoitan sellaisia käännettyjä, joissa tuodaan esiin tahallaan tai tahattomasti piirteitä metaforien (ja koko tekstin) vieraudesta, kun taas kotouttavissa käänöksissä merkkejä alkutekstin vierasperäisyydestä ei näy.

4.1 Kotouttamisalue

Kotouttamisalue ei ole yhtenäinen, vaan se muodostuu eriasteisista kotouttamisesimerkeistä. Esimerkissä (1) lähdetekstin metafora on korvattu toisella kohdekielen metaforalla, jolla ei ole yhteyttä alkuperäiseen kuvaan.

Esimerkki 1.

Maata johtanut sisärengas ohjasi presidentti Risto Rytin ja marsalkka C.G.E. Mannerheimin johdolla valtiolaivan uudelle kurssille helmikuussa 1943 (HS 18.3.2005).

Руководящий политикой страны небольшой круг лиц под руководством президента Ристо Рюти и маршала К.Г.Э.Маннергейма принял решение об изменении политического вектора государственной власти в феврале 1943 года (kirj. sisärengas teki päätöksen valtiovallan poliittisen vektorin muuttamisesta).

VALTIO ON LAIVA -metafora on melko yleinen venäläisessä diskurssissa, mutta paljon harvinaisempi kuin orientoiva metafora samantyyppisissä teksteissä. Venäjän kielen kansalliseen korpukseen (VKK) kuuluvasta Sanomalehtikorpuksista, jossa on 100 milj. sanetta, löytyi vain 17 esimerkkiä *государственный корабль/корабль государства* 'valtiolaiva' -metaforan käytöstä, kun taas erilaisia poliittisia *vektoreja* esiintyi yli 600 kappaletta

(политический/poliittinen, внешнеполитический /ulkopolitiikan, инвестиционный вектор/investoinnin vektori jne.). Melkein kaikissa esimerkeissä vektori tarkoittaa politiikan suunnan muuttumista. Tämäntyyppisissä tapauksissa kääntäjä valitsee kahdesta vaihtoehdosta mieluummin yleisemmän, lievästi kotouttavan kuin mahdollisimman vieraannuttavan vastineen.

Seuraavan tapauksen (esimerkki 2) voisi laskea myös kotouttavaksi ratkaisuksi, jossa lähdetekstin vastaavassa kohdassa ei ole metaforaa ja kääntäjä lisää metaforan kohdetekstiin.

Esimerkki 2.

Pienten maiden poliittinen historia kansainvälisten kriisien yhteydessä on harvoin kaunista luettavaa (HS 18.3.2005).

Политическая история маленьких государств в водовороте международных кризисов (kirj. poliittinen historia kansainvälisten kriisien vesikuohuissa) *в редких случаях выглядит привлекательно.*

POLIITTINEN KRIISI ymmärretään kohdetekstissä LUONNONILMIÖNÄ ja luonnon metafora on tapa vähentää valtiomiesten vastuuta kriisin jälkiseurauksista, koska luonnonilmiöihin ei pysty vaikuttamaan ratkaisevasti. Kääntäjän päätös käyttää tutumpaa metaforista kuvaa lähentää käännöstä kohti kohdekulttuurin lukijaa.

Esimerkissä 3 kääntäjä ei käytä metaforaa, vaikka lähdetekstin metafora on kognitiivisesti läpinäkyvä. Syynä tähän on se, että metaforalla ei ole kognitiivista vastinetta kohdekulttuurissa. Kääntäjä vain eksplikoi metaforisen ilmauksen merkityksen.

Esimerkki 3.

Otto Ville Kuusinen, korkeimmalle jalkaralle Neuvostoliitossa noussut suomalainen, joka neuvostojohtajien tapaan on haudattu Kremlin muuriin (Kaleva 22.5.2005).

... [Отто Куусинен] был единственным финном, входившим в свое время в высшее руководство Советского Союза. Урна с его прахом по советским традициям помещена в кремлевскую стену (kirj. Neuvostoliiton ylimpään johtoon kuulunut Otto Kuusinen).

Kääntäjä ei uskalla käyttää kontekstin tukemaa, mutta kohdelukijalle kuitenkin tuntematon metaforista projisointia. Näin kääntäjä vie lukijalta mahdollisuuden ymmärtää suomalaisen toimittajan ironiaa ja ylipäätä tuntea vieraan outouden makua – *taste of foreignness* (Venuti 1995). Kääntäjä on tässä tapauksessa hyvin varovainen lähentämään tekstiä kohti uutta lukijaa. Käännöksen vastaanottajalta ei vaadita kovin suurta kognitiivista ponnistelua, ja tekstistä tulee helpommin ymmärrettävä ja sulatettava.

Esimerkissä 4 kääntäjä muuntaa alkuperäisen metaforan lisäämällä siihen vielä toisen kuvan.

Esimerkki 4.

Suomalaiset saavat **maksaa** *voikaturistiensa aiheuttamia henkisiä kalavelkoja* vielä pitkään (Metro 18.01.2007).

Финны выплачивают и будут еще долго выплачивать «долг», *вернувшийся бумерангом*, за свой «водочный туризм» в СССР (kirj. bumerangina takaisin palannut velka).

Idiomi *maksaa kalavelka*, jonka merkitys on 'kostaa, maksaa samalla mitalla', muuntautuu mielenkiintoisella tavalla siten, että käännöksessä säilytetään velanmaksun idea, joka liittyy perusmetaforaan VALTIOIDEN VÄLISET SUHTEET OVAT LUOTONANTAJAN JA LUOTONSAAJAN VÄLINEN SUHDE. Tähän metaforaan lisätään vielä bumerangin metafora, joka on melko yleinen venäläisessä poliittisessä diskurssissa (Sanomalehtikorpuksessa yli 100 käyttö-esimerkkiä: *Жесткие действия полиции вызвали эффект бумеранга — привели к мощной консолидации левых молодежных группировок*). BUMERANGiksi tässä mielletään RANGAISTUS KERRAN TEHDYSTÄ TEOSTA. Tästä käännösratkaisusta näkee, että kääntäjä on yrittänyt löytää kompromissia pyrkiessään säilyttämään alkuperäisen metaforisen kuvan ja samalla välittämään sen merkityksen. Metaforien yhdistymisen tuloksena on syntynyt sekametafora VELKA ON BUMERANGI.

4.2 Neutraalialue

Esimerkissä 5 kielennetään metafora POLIITTINEN JOHTAJA ON ARKKITEHTI. Tätä melko nuorta, alkuperältään angloamerikkalaista metaforaa käytetään sekä suomalaisessa että venäläisessä poliittisessä diskurssissa suhteellisen laajasti. Googlesta löytyy yli 300 osuaa *pääarkkitehti + politiikka* -yhteishauilla. Tutkimuksessa käytetyssä sanomalehtikorpuksessa metafora esiintyy 15 kertaa, venäjänkielisessä Yandex-hakukoneessa esiintymiä on satoja tuhansia. Esimerkkeinä suomen kielestä voidaan mainita *rauhansopimuksen/lähentämispoliitiikan/maan yhdistymisen/vaalikampanjan pääarkkitehti* ja venäjästä *архитектор войны в Ираке/Иракин sodan arkkitehti, политики США/USA:n politiikan, финансового кризиса/finanssikriisin pääarkkitehti*. Suora käännös ei tunnu kovin vieraalta, mutta ei täysin kotoisaltakaan, vaikka sanomalehtikielessä on jo totuttu anglismeihin.

Esimerkki 5.

Neuvostoliiton johtaja Stalinin jälkeen, Nikita Hruštšev, *Porkkalan palauttamisen (1955) pääarkkitehti*, paljastaa kotoissa venäjänkielisissä muistelmissaan halunsa ja kykynsä ymmärtää suomalaisten katkeraa psyukeä ja pelon ilmapiiiriä sodanjälkeisessä tilanteessa. (HS 22.12.2004).

Руководитель Советского Союза в пост-сталинские времена – Никита Хрущев, *главный архитектор возврата Финляндии военно-морской базы в Порккала*, раскрывает в своих мемуарах, опубликованных на русском языке, свое стремление и свою способность понять психологию обиженных результатами войны финнов с их страхом в атмосфере тех лет (kirj. laivastotukikohta Porkkalan Suomelle palauttamisen pääarkkitehti).

Jos esimerkki 5 sijoitetaan kotouttaminen/vieraannuttaminen-jatkumolle, se tulee lähellä nollaa, mutta kuitenkin kotouttamisen puolelle, koska kääntäjä selventää lukijalle, mikä on Porkkala, lisäämällä tekstiin sanan *военно-морская база 'laivastotukikohta'*. Laivastotukikohta ei kuulu välittömästi metaforaan, mutta liittyy sen eksplikoivaan kontekstiin.

4.3 Vieraannuttamisalue

Esimerkistä 6 näkee, että kääntäjä yrittää kääntää vieraannuttavasti, vaikkakin hieman varovaisesti.

Esimerkki 6.

Suomen ja Venäjän väleissä on havaittavissa pientä yöpakkasta. (Metro 18.1.2007).

Явно в отношениях Финляндии и России наблюдается период определенного похолодания – «ночных заморозков» (kirj. on havaittavissa tiettyä kylmenemisen aikaa – ”yöpakkasia”).

Siitä huolimatta, että nimenomaan Nikita Hruštšev antoi poliittiselle kriisille nimen, kun hän julisti Suomen–Neuvostoliiton suhteiden ajautuneen ”yöpakkasiin” (1958), itse ilmaus ei ole vakiintunut venäjän kieleen. Tätä sanaa ei ole käytetty sanomalehtikorpuksessa yhtään kertaa, mutta kokonaisuudessa se vastaa kognitiivista kaavaa, jossa POLIITTISET SUHTEET/POLIITTINEN TILANNE realisoituu kielellisesti LÄMPÖTILAN käsitteinä. Näiden käsitteiden rinnastaminen on hyvin produktiivinen venäläisessä poliittisessä diskurssissa (vrt. *холодная война/kuuma sota, попеление отношений/suhteiden lämpeneminen, теплые отношения/lämpimät suhteet, хрущевская оттепель/Hruštševin suojasää, замораживание отношений/suhteiden jäädytys jne.*), mutta pienifrekvenssinen ilmaus *ночные заморозки* ‘yöpakkaset’ on jäänyt viittaamaan vain tiettyyn tapahtumaan historiankirjoituksessa ja on tunnettu vain asiantuntijoiden keskuudessa. Suomalaisessa diskurssissa metaforisella ilmauksella *yöpakkaset* voi viitata paitsi vuoden 1958 kriisiin myös muihin suhteiden huononemista kuvastaviin tilanteisiin tai tapahtumiin. Toisin sanoen *yöpakkaset*-ilmauksen käyttöala on viime vuosikymmeninä laajentunut ja ilmaus on rikastuttanut poliittista metaforista kieltä: *Tähän Costa Rica ei suostunut, mistä seurasi vaaravuodet ja yöpakkasia* (esimerkki Googlestä).

Kääntäjä seuraa suomen kielen alkuperäiskuvaa ja käyttää ajankohtaisten tapahtumien kuvaamiseen *yöpakkasten* suoraa vastinetta, mutta laittaa sen kuitenkin lainausmerkkeihin, jotka vihjaavat ilmauksen olevan erilainen ja outo venäjänkielisessä diskurssissa ja eroavan tavallisesta kielenkäytöstä. Kääntäjä on myös lisännyt tekstiinsä POLIITTISET SUHTEET OVAT ILMASTO -käsittemetaforaa edustavan standardin eksplikoivan ilmauksen *похолодание* ‘kylmeneminen’, joka vastaa enemmän vastaanottajan kulttuurin käsitteellisiä odotuksia. *Yöpakkasten* metaforinen ekstensio käännöksessä eli venäläisessä historiankirjoituksessa hyväksytystä käytöstä laajentunut viittausala näyttää kompromissilta, sillä metaforisen ilmauksen tarkoite on edelleen sama – Suomen ja Venäjän suhteet. Innovatiivista on tässä tapauksessa se, että metaforailmauksella ei tarkoiteta 1950-luvun kriisiä, vaan 2000-luvulle kuuluvia tapahtumia. Tämäntyyppiset käännösratkaisut korostavat selvästikin lähdekulttuurin omaperäisyyttä ja erilaisuutta sekä vaikuttavat rikastuttavasti kohdekulttuuriin.

Joskus lähde- ja kohdekielen ilmaukset ovat rakenteeltaan samanlaisia, mutta vastaanottajien kognitiiviset odotukset ovat silti erilaisia. Ne liittyvät esimerkiksi lähellä oleviin, mutta ei kuitenkaan samoihin merkityksiin, koska eri kulttuureissa kieli on metaforista eri tavoin (Mandelblit, 1995).

Esimerkissä 7 poliittisen toiminnan tuloksiin viitattaessa käytetään RAKENNUKSEN OSAN metaforaa, eli Suomen ja Länsi-Euroopan suhteiden SOLMIMINEN mielletään RAKENTAMISEKSI.

Esimerkki 7.

Kun Suomi nyt etsii linjaansa ja paikkaansa EU:ssa, on hyvä muistaa, että peruspilari Suomen integroitumiselle Länsi-Euroopan talousjärjestelmään lyötiin pystyyn Tamminiemessä syyskuun 4. päivän vastaisena yönä, jolloin Nikita Hruštšev oli onnittelemassa 60-vuotiasta Kekkonen. (HS 22.12.2004).

Поскольку Финляндия нацупывает сейчас свою линию и ищет свое место в рядах стран-членов ЕС, неплохо бы вспомнить, что главная свая при выстраивании интеграционных связей Финляндии с Западной Европой была вбита в ночь на 4 сентября в резиденции президента "Тамминиеми" где Никита Хрущёв поздравлял Кекконена с 60-летием (kirj. Peruspilari Suomen ja Länsi-Euroopan integroitumiselle lyötiin pystyyn).

TÄRKEÄ POLIITTINEN TEKOPÄÄTÖS ON PERUSPILARI -metafora on melko yleinen suomenkielisessä poliittisessä diskurssissa (“peruspilari + politiikka” hakusanoilla löytyi yli 6 000 esimerkkiä). Alkuperäisessä tekstissä *peruspilari lyötiin pystyyn* tarkoittaa ‘poliittista päätöksentekoa, jonka seuraukset ulottuvat (valtioiden) tulevaisuuteen’. Venäjänkielisessä diskurssissa *peruspilari* ei ole sitä vastoin käytetty politiikan yhteydessä sanomalehtikorpuksessa kertaakaan. Kuvaannollisessa esiintyy sen sijaan paljon muiden rakennusosien nimityksiä, kuten *фундамент* ‘perusta’ ja *краеугольный камень* ‘kulmakivi’. Poliittisen metaforan sanakirjastakaan (Baranov & Karaulov 1991; 1994) ei löytynyt yhtään esimerkkiä. Kaikesta huolimatta kääntäjä käyttää vieraannuttavaa strategiaa ja siirtää tuntemattoman kuvan kohdetekstiin muuttumattomana.

Peruspilari-metaforailmaukset liittyvät POLIITTIKKA ON RAKENNUS -metaforaan, jonka käyttöä esiintyy venäjässäkin. Tästä ovat esimerkkejä mm. seuraavat sanat, joita käytetään metaforisissa ilmauksissa: *стена* ‘seinä’, *фундамент* ‘perusta’, *перегородка* ‘väliseinä’:

А Хрущев строил эту стену, чтобы не допустить продвижения Запада и его идей на территорию советского блока/Hruštšev rakensi tätä seinää estääkseen lännen ja sen ideoiden tunkeutumisen neuvostoblokin alueelle. В качестве фундамента наших отношений видим торгово-экономические связи/Vällemme perustana pidämme kaupallis-taloudellisia suhteita’. Есть вещи, в которых совершенно недействительны ни сословные перегородки, ни даже границы между государствами/On olemassa sellaisia asioita, joissa ei ole säätyennakkoluuloja (kirj. säätyväliseiniä) eikä edes rajoja valtioiden välillä (VKK).

Metaforat ja metaforiset ilmaukset muodostavat rakenteeltaan niin monitahoisen ja yhtenäisen systeemin, että uusien elementtien käyttöönotto voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi. Näin *peruspilariin pystyyn lyöminen*, mikä on tavanomaista toimintaa rakentamisessa, on metaforisesti käytettynä vuorovaikutuksessa muiden metaforien kanssa mielenkiintoisella tavalla: venäläisessä poliittisessä diskurssissa ilmauksen *вбить сваю* ‘lyödä peruspilari

pystyyn’ käyttö johtaa kognitiiviseen ristiriitaan, koska (*sisään*) *lyömisen* idea ei sovi yhteen rakentamiseen liittyvän *luomisen* ja *alkamisen* idean kanssa. Venäjän kielen maailmankuvassa (*sisään*) *lyöminen* synnyttää pikemmin negatiivisia konnotaatioita *murtamisesta*, *hajoamisesta* ja *hajaantumisesta*. Tämä käy ilmi vakiintuneista ilmauksista, joissa sama verbi esiintyy – *вбить клин* (kirj. iskeä kiila) ‘riitaannuttaa, erottaa toisistaan, kylvää vihaa ja erimielisyyksiä’, esim.: *Сталину удалось вбить клин между Германией и Японией накануне 22 июня*/Stalin **onnistui iskemään kiilan** Saksan ja Japanin väliin 21.6. (VKK). Suomessakin *iskeä kiila* -ilmaukseen liittyy negatiivisia konnotaatioita, mutta *lyödä peruspilari* -ilmaus ei herätä tällaisia mielle yhtymiä, vaan päinvastoin se tarkoittaa Suomen ja Venäjän suhteiden parantumisen alkua. *Lyödä peruspilari pystyyn* ei suoraan käännettynä herätä venäläisessä lukijassa samanlaisia assosiaatioita. Käännöksessä korostuu selvästikin ESINEEN PYSTYYN LYÖNTI ON HAJOTTAMINEN -metafora, jonka synnyttämät negatiiviset konnotaatiot vaikuttavat siihen, että venäläisestä RAKENNUKSEN OSAT -metaforasta puuttuu PERUSPILARI-elementti.

Tähän kontekstiin *peruspilarin* vastineeksi sopisi hyvin *краеугольный камень* -ilmaus (suom. *kulmakivi*): *Краеугольным камнем в выстраивании интеграционных связей стала встреча двух руководителей в ночь на 4 сентября*, mutta alkuperäisen kuvan säilymisen myötä venäjänkielinen lukija saa mahdollisuuden tuntea tekstin erilaisuuden – sen, että teksti on alun perin muun kuin hänen oman kulttuurinsa synnyttämä tuote.

Tällaisen vieraannuttavan vaikutelman voi saada aikaan joskus muutenkin kuin tarkoituksettaisesti – ekstralingvististen tekijöiden seurauksena, esimerkiksi silloin, kun käännös on saatava valmiiksi lyhyessä ajassa ja kääntäjällä ei ole tarpeeksi aikaa tekstin kognitiiviseen uudelleenrakentamiseen ja hiomiseen. Ehdottomasti helpoin tapa selviytyä tästä tilanteesta on siirtää alkuperäinen kuva käännöstekstiin muuttumattomana.

5 Päätäntö

InoSMIn aineistosta löytyy esimerkkejä erilaisista tavoista kääntää poliittisia metaforia. Käsiteltyjen esimerkkien avulla on yritetty arvioida käännösratkaisuja vieraannuttamisen/kotouttamisen kannalta ja hahmotella vieraannuttaminen/kotouttaminen-jatkumon osia, joista käyvät ilmi kotouttamista ja vieraannuttamista edustavien käännösratkaisujen lisäksi myös ääripäiden välimaastoon jäävät tapaukset. Jatkumon rakentamiskriteerien täsmentämiseksi tarvitaan lisää tutkimusta metaforan adaptaation keinoista käännöksissä ja niistä tekijöistä, joilla on vaikutusta metaforisten ilmausten kääntämiseen. Jatkumoa voidaan mahdollisesti hyödyntää vastaisuudessa kotouttavien ja vieraannuttavien käännösratkaisujen kvantitatiivisessa analyysissä käytettäessä laajempia käännöstekstimassoja.

Lähteet

Al-Hasnawi, A. R. 2007. A Cognitive Approach to Translating Metaphors [online]. *Translation Journal*, 11 (3). Saatavissa: <http://www accurapid.com/journal/41metaphor.htm> [viitattu 25.8.2010].

Baranov, Anatoly & Karaulov, Jury 1991 / Баранов, А. Н., Караулов, Ю. Н. 1991. *Русская политическая метафора (материалы к словарю)*. М.: Институт русского языка АН СССР.

Baranov, Anatoly & Karaulov, Jury 1994. / Баранов, А. Н., Караулов, Ю. Н. 1994. *Словарь русских политических метафор*. М.: Редакция АСМ, Помовский и партнеры.

Goatly, Andrew 1997. *The Language of Metaphors*. London: Routledge.

Iranmanesh, Ahmad 2010. A Cognitive Approach and Translation Strategies Used in the Subtitling of Metaphors in Three American Movies. Paper presented at the conference *Found in translation: a common voice in a multicultural world*. Saatavissa: <http://english.um.edu.my/anuvaada/PAPERS/IRANMANESH.pdf> [viitattu 25.8.2010]

Judickaitė, Ligita 2009. The Notions of Foreignization and Domestication Applied to Film Translation: Analysis of Subtitles in Cartoon *Ratatouille*. *Jaunuju mokslininku darbai* 2 (23), 36–43.

Kövecses, Zoltán 2002. *Metaphor: A practical introduction*. New York: Oxford University Press.

Lakoff, George & Johnson, Mark 1980. *Metaphors We Live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

Mandelblit, Nili 1995. The Cognitive View of Metaphor and Its Implications for Translation Theory. Teoksessa: B. Lewandowska-Tomaszczyk and M. Thelen (toim.) *Translation and Meaning*, part 3. Maastricht: Universitaire Pers, 482–495.

Martikainen, Kati 1999. *What Happens to Metaphorical Expressions Relating to ‘Comprehension’ in The Processes and Products of Translation? A Think-Aloud Protocol Study*. Pro Gradu Thesis. Joensuu: University of Joensuu.

Newmark, Peter 1981. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.

Pedersen, Jan 2005. How is Culture Rendered in Subtitles? Paper presented at *MuTra: Challenges of Multidimensional Translation*, Saarbrücken, Germany. Saatavissa:

http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf
Accessed 18 April 2010 [viitattu 10.3.2010].

Schäffner, Christina 2004. Metaphor and Translation: Some Implications of a Cognitive Approach. *Journal of Pragmatics* 36, 1253–1269.

van den Broeck, Raymond 1981. The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation. *Poetics Today* 2, 73–87.

Van Poucke, Piet 2008. Pevodčeskij sait "InoSMI" kak ruskokazyčnoje zerkalo zapadnoj pressy [online]. Teoksessa: *Rossica olomucensia XLVI–II. Sborník příspěvků z mezinárodní konference XIX*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 271–274. Saatavissa: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/01RosOloXLVI_II_-_cely_sbornik1.pdf [viitattu 6.4.2010].

Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London & New York: Routledge.

VKK = Venäjän kielen kansallinen korpus / Национальный корпус русского языка. Saatavissa: <http://www.ruscorpora.ru>.

---

¹ Pedersenin (2005) ja Judickaiten (2009) artikkeleissa on yritetty arvioida muiden kieli-ilmiöiden käännös-menetelmiä vieraannuttamisen/kotouttamisen kannalta, muttei metaforien.

² Tässäkin artikkelissa käsitelmämetaforia käsiteltävissä tutkimuksissa käytettävän notaation mukaan metaforat kirjoitetaan PIKKUKAPITEELEILLA ja niiden kielelliset ilmentymät (metaforiset ilmaukset) *kursiivilla*.